

Διάλεξη: Η δημιουργία του χρήματος

Μαθησιακοί Στόχοι:

- Χρήμα και λογιστικό χρήμα
- Εμπορευματικό και παραστατικό χρήμα
- Δημιουργία χρήματος από την κεντρική τράπεζα
- Δημιουργία χρήματος από το τραπεζικό σύστημα

1. Εισαγωγή

Στην διάλεξη αυτή θα αποπειραθούμε να κάνουμε μια σύντομη εισαγωγή στη νομισματική θεωρία. Ενώ σε προηγούμενη διάλεξη ανατρέξαμε στην φύση του χρήματος, κυρίως εστιάζοντας σε αγαθά που διαδραμάτισαν το ρόλο του χρήματος κατά το παρελθόν, εδώ θα παρουσιάσουμε τις βασικές μορφές του χρήματος, την λειτουργία του, και τους τρόπους δημιουργίας του. Θα δείξουμε ότι το χρήμα δεν είναι απαραίτητο να δημιουργείται από μια κεντρική νομισματική αρχή, αλλά ουσιαστικά δημιουργείται μέσα από το τραπεζικό σύστημα, μέσω του μηχανισμού χορήγησης δανείων.

Η ύπαρξη του χρήματος εδράζεται σε μεγάλο βαθμό στην εμπιστοσύνη που δείχνουν οι αντισυμβαλλόμενοι στις οικονομικές συναλλαγές, δηλαδή την εμπιστοσύνη που δείχνει αποδέκτης του χρήματος ότι στο μέλλον θα είναι σε θέση να το χρησιμοποιήσει για να αγοράσει, με τη σειρά του, καταναλωτικά αγαθά. Η αποδοχή του χρήματος όπως συζητήσαμε και σε προηγούμενη διάλεξη έρχεται μέσα από μια διαδικασία στο χρόνο, όπου σταδιακά οι κοινότητες το κάνουν αποδεκτό. Όπως θα δείξουμε και στη συνέχεια, το χρήμα δεν εξυπηρετεί μόνο τις άμεσες πληρωμές, αλλά και τις αναβαλλόμενες πληρωμές, όπως αυτές που προκύπτουν μέσα από ένα δάνειο. Το χρήμα είναι ο κυρίαρχος αποδεκτός τρόπος για την εξόφληση συμβάσεων χρέους, και ουσιαστικά θα δείξουμε ότι είναι αυτές οι συμβάσεις χρέους, εν μέρει, το δημιουργούν και αποτελούν λόγο υπαρχής του.

2. Ταξινόμηση του χρήματος

Στην διαδικασία ταξινόμησης του χρήματος ο Keynes(1930) προχώρησε σε μια βασική διάκριση. Η έννοια που εισήγαγε είναι αυτή του **λογιστικού χρήματος** (money of account). Ως λογιστικό χρήμα εννοείται αυτό που ορίζεται ως μέσο και αντικείμενο ανταλλαγής κατά την σύνταξη συμβάσεων χρέους. Έχει δηλαδή ένα νομικό χαρακτήρα, και οφείλει να έχει νομική ισχύ.

Αντίθετα, ως χρήμα λογίζεται αυτό που είναι παραδοτέο και απαιτείται για την λύση της συμβάσης χρέους. Όπως είδαμε και σε προηγούμενη διάλεξη το χρήμα είναι το μέσο για την πραγματοποίηση συναλλαγών άμεσα, και χαρακτηρίζεται από δύο επιπρόσθετες ιδιότητες, αυτές του μέτρου αξίας και του αποθετηρίου αξίας. Ο Keynes(1930) διευκρινίζει ότι το λογιστικό χρήμα είναι μια περιγραφή της ιδιότητας του μέσου, ενώ το χρήμα είναι το αγαθό εκείνο το οποίο απαντά στην περιγραφή αυτή. Για παράδειγμα υπάρχει ο θεσμός του βασιλιά που αποδίδει την ιδιότητα, ενώ βασιλιάς Κάρολος κατέχει τρέχοντας την θέση του βασιλιά. Αντιστοίχως, το λογιστικό χρήμα αποδίδει την ιδιότητα, ενώ το ευρώ εξυπηρετεί ως χρήμα σήμερα. Ενώ κατά το παρελθόν, άλλα νομίσματα όπως η δραχμή, το φράγκο, το μάρκο εξυπηρετούσαν στη θέση αυτή.

Η αναφορά που γίνεται σε συμβάσεις χρέους προϋποθέτει την επιβολή τους από κάποια ανώτερη αρχή όπως το κράτος ή η κοινότητα. Εφόσον υπάρχει κάποια ανώτερη αρχή η οποία επιβάλλει την τήρηση των συμβάσεων θεωρούμε ότι είναι και εκείνη η οποία θα καθορίζει ποιο είναι το χρήμα το οποίο θα χρησιμοποιείται για την λύση των συμβάσεων. Επομένως, μπορεί να υπάρχουν περισσότερα του ενός αγαθού τα οποία μπορούν να λειτουργήσουν ως χρήμα, αλλά το κράτος είναι εκείνο το οποίο θα αποφασίσει ποιο θα πρέπει να είναι καθολικά αποδεκτό.

Εφόσον το κράτος είναι εκείνο που καθορίζει ποιο είναι το κοινά αποδεκτό χρήμα, υπάρχει αντίστοιχα μια νομισματική αρχή η οποία είναι υπεύθυνη για την έκδοση κερμάτων και τραπεζογραμμάτων ώστε να εξυπηρετήσει το ρόλο του χρήματος στις οικονομικές συναλλαγές. Το σύνολο της ποσότητας του χρήματος το οποίο εκδίδεται από τη νομισματική αρχή και είναι αποδεκτό για τις οικονομικές συμβάσεις, όπως οι συμβάσεις χρέους, έχει νομική ισχύ (legal tender) και καλείται **νόμιμο χρήμα**. Υπό μια ευρύτερη θεώρηση, ως νόμιμο χρήμα αναφέρουμε το **πραγματικό χρήμα** (proper money), δηλαδή τα νομίσματα και τα τραπεζογραμμάτια τα που χρησιμοποιούμε στις καθημερινές μας συναλλαγές.

Επομένως με το νόμιμο χρήμα μπορούμε να εξυπηρετήσουμε τις οφειλές που δημιουργούνται σε συμβάσεις χρέους ή σε άλλες νομικά δεσμευτικές συμβάσεις όπως οι εκδιδόμενες επιταγές από τράπεζες. Μάλιστα πολλές φορές η αναγνώριση χρέους μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως υποκατάστατο του χρήματος για την εκκαθάριση συναλλαγών. Αυτό δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την δημιουργία χρήματος μέσω του τραπεζικού συστήματος με την έκδοση χρέους, το οποίο είναι εκφρασμένο σε όρους του λογιστικού χρήματος. Το χρήμα αυτό πολλές φορές καλείται και ως **τραπεζικό χρήμα** (bank money) ή **εσωτερικό χρήμα** (inside money). Σε αντιδιαστολή, το χρήμα που εκδίδεται από την κεντρική νομισματική αρχή, δηλαδή το νόμιμο χρήμα, καλείται και **εξωτερικό χρήμα** (outside money).

3. Οι μορφές του χρήματος

Υπάρχουν 3 μορφές χρήματος οι οποίες έχουν γίνει ιστορικά αποδεκτές ως νόμιμο χρήμα. Ονομαστικά, 1) **το εμπορευματικό χρήμα** (commodity money), 2) **το παραστατικό χρήμα** (fiat money) και 3) **το αντιπροσωπευτικό χρήμα** (representative money).

Το εμπορευματικό χρήμα είναι το χρήμα το οποίο αντλεί την αξία του από το αγαθό εκείνο με το οποίο έχει δημιουργηθεί, για παράδειγμα από πολύτιμα μέταλλα όπως ο χρυσός και το ασήμι. Η αξία του καθορίζεται από τη σπανιότητα του αγαθού αλλά και από το κόστος παραγωγής του.

Γενικότερα, υποθέτουμε ότι το αγαθό αυτό θα μπορεί να αποκτηθεί ελεύθερα στην αγορά και η αξία του δεν θα καθορίζεται με μονοπωλιακό τρόπο. Εμπορευματικό χρήμα θεωρούνται τα χρυσά και ασημένια νομίσματα τα οποία έχουν εκδοθεί στις ανθρώπινες κοινωνίες από την αρχαιότητα.

Αντίθετα, το παραστατικό χρήμα δεν έχει εσωτερική αξία, δημιουργείται και εκδίδεται από το κράτος, ενώ δεν είναι μετατρέψιμο σε κάποιο άλλο αγαθό. Επομένως, η αξία του δεν καθορίζεται από ένα αντικειμενικό πρότυπο. Παραστατικό χρήμα θεωρείται το χρήμα που χρησιμοποιούμε στις μέρες μας, όπως είναι το ευρώ, και το οποίο δεν είναι μετατρέψιμο σε κάποιο πολύτιμο μέταλλο.

Τέλος, το αντιπροσωπευτικό χρήμα έχει τη μορφή των κερμάτων και τραπεζογραμμάτων που παρατηρούμε και σήμερα, ωστόσο η βασική διαφορά του από το παραστατικό χρήμα είναι ότι το αντιπροσωπευτικό χρήμα είναι μετατρέψιμο σε κάποια ποσότητα ενός πολύτιμου μετάλλου, π.χ., χρυσός, από τη νομισματική αρχή. Κατά το παρελθόν, και μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 70' τα βασικά εθνικά νομίσματα άνηκαν σε αυτή την κατηγορία. Με τη συνθήκη του Bretton Woods, όλα τα εθνικά νομίσματα είχαν σταθερή ισοτιμία έναντι του δολαρίου ΗΠΑ, ενώ το τελευταίο ήταν το μοναδικό εθνικό νόμισμα το οποίο ήταν άμεσα μετατρέψιμο σε ποσότητα χρυσού (35\$ ανά ουγγιά χρυσού). Μέσα από αυτό το σύστημα, όλα τα εθνικά νομίσματα ήταν εμμέσως μετατρέψιμα σε ποσότητα χρυσού.

4. Η δημιουργία του χρήματος από την κεντρική τράπεζα

Θα ξεκινήσουμε την περιγραφή μας για την διαδικασία δημιουργίας χρήματος παρουσιάζοντας έναν απλοποιημένο ισολογισμό μιας εμπορικής τράπεζας.

Εμπορική Τράπεζα

Ενεργητικό	Παθητικό
Δάνεια 270	Καταθέσεις 250
Διαθέσιμα στην ΚΤ 30	Ομόλογα 100
Κινητές Αξίες 100	Μετοχικό Κεφάλαιο 50
Σύνολο 400	Σύνολο 400

Όπως παρατηρούμε παραπάνω η τράπεζα συγκεντρώνει τις καταθέσεις, δάνεια από έκδοση ομολόγων, αλλά και χρήματα από τους μετόχους της, ώστε να χορηγήσει δάνεια στο οικονομικό σύστημα. Κατά βάση, όλα αυτά τα μεγέθη καταγράφονται στο παθητικό της τράπεζας καθώς

αποτελούν υποχρεώσεις της ως προς τους μετόχους, τους δανειστές της και τους καταθέτες. Αντίθετα, στο ενεργητικό της τράπεζας καταγράφονται τα δάνεια τα οποία χορηγεί και που αποτελούν απαίτηση της, καθώς επίσης και τις κινητές αξίες που έχει αποκτήσει, ομόλογα ή/και μετοχές. Τέλος, στο ενεργητικό της τράπεζας καταγράφονται και τα ρευστά διαθέσιμα που διατηρεί η τράπεζα στην κεντρική τράπεζα, μέσω των οποίων πραγματοποιούνται οι διατραπεζικές πληρωμές της.

Ομοια, και η κεντρική τράπεζα διατηρεί ισολογισμό. Μια απλοποιημένη μορφή του είναι και η ακόλουθη.

Κεντρική Τράπεζα	
Ενεργητικό	Παθητικό
Αποθέματα Συναλλάγματος	Χρήμα σε κυκλοφορία
Εγχώριες Κινητές Αξίες	Αποθεματικά Εμπορικών τραπεζών
Δάνεια προς τράπεζες	Καταθέσεις της κυβέρνησης
Αποθέματα σε χρυσό	Άλλες υποχρεώσεις/μετοχικό κεφ.
Σύνολο	Σύνολο

Βασικό χαρακτηριστικό του ισολογισμού μιας κεντρικής τράπεζας είναι ότι νομισματική βάση δηλαδή το νόμιμο χρήμα, που αποτελείται από κέρματα και τραπεζογραμμάτια, καταγράφεται στο παθητικό της τράπεζας. Επίσης στο παθητικό της τράπεζας καταγράφονται τα αποθεματικά των εμπορικών τραπεζών καθώς και οι καταθέσεις της κυβέρνησης. Από την πλευρά του ενεργητικού εμφανίζονται τα συναλλαγματικά αποθέματα που διακρατούνται στην κεντρική τράπεζα, κινητές αξίες από την εγχώρια αγορά, αλλά και δάνεια που έχει χορηγήσει η κεντρική τράπεζα προς τις εμπορικές τράπεζες. Τέλος, εφόσον η τράπεζα διατηρεί αποθέματα σε χρυσό αυτά θα πρέπει να εγγράφονται στην πλευρά του ενεργητικού της.

Ενα βασικό εργαλείο που διαθέτει κεντρική τράπεζα για την αύξηση του κυκλοφορούντος χρήματος είναι οι συναλλαγές ανοικτής αγοράς. Η βασική ιδέα είναι η έκδοση νέων τραπεζογραμματίων με τα οποία θα είναι σε θέση να αγοράσει ομόλογα από τις εμπορικές τράπεζες.

Κεντρική Τράπεζα		Εμπορική Τράπεζα	
Ενεργητικό	Παθητικό	Ενεργητικό	Παθητικό
Ομόλογα +100	Χαρτονομίσματα +100	Ομόλογα -100	
		Μετρητά +100	
Total 100	Total 100		

Στο παραπάνω παράδειγμα παρατηρούμε ότι η κεντρική τράπεζα έχει εκδώσει 100 ευρώ σε νέα χαρτονομίσματα με τα οποία αγοράζει ίσης αξίας ομόλογα από μια εμπορική τράπεζα. Επομένως παρατηρούμε ότι η αξία του παθητικού αυξάνεται κατά 100€ από το νέο κυκλοφορούν χρήμα, και ισόποσα αυξάνεται η απαίτηση της κεντρικής τράπεζας σε ομόλογα από την πλευρά του ενεργητικού. Ταυτόχρονα, η εμπορική τράπεζα πουλάει ομόλογα αξίας 100€ και λαμβάνει το ισόποσο σε μετρητά. Παρατηρήστε ότι η αξία του ενεργητικού της εμπορικής τράπεζας δεν έχει μεταβληθεί, απλώς μειώθηκε η αξία στις κινητές αξίες και αυξήθηκε η αξία του ταμείου της τράπεζας. Πλέον η τράπεζα διαθέτει μετρητά με τα οποία μπορεί να αγοράσει είτε νέες κινητές αξίες ή να χορηγήσει νέα δάνεια.

Εμπορική Τράπεζα		Επιχείρηση 1	
Ενεργητικό	Παθητικό	Ενεργητικό	Παθητικό
Ομόλογα -100		Μετρητά +100	Δάνειο +100
Μετρητά +100			
-100			
Δάνεια +100			

Ας υποθέσουμε ότι η εμπορική τράπεζα διαθέτει ένα νέο δάνειο σε μια επιχείρηση (Εδώ η Επιχ.1). Η τράπεζα μετασχηματίζει τα μετρητά σε μια απαίτηση με τη χορήγηση ενός δανείου. Αντίστοιχα στον ισολογισμό της επιχείρησης θα αυξηθεί το ρευστό στο ταμείο της και ισόποσα θα αυξηθεί και υποχρέωσή της στην πλευρά του παθητικού από την ανάληψη του δανείου. Παρατηρούμε ότι με αυτό τον τρόπο το χρήμα που τυπώθηκε από την κεντρική τράπεζα, μέσω του δανείου της εμπορικής τράπεζας, έχει έλθει σε κυκλοφορία καθώς η επιχείρηση είναι σε θέση με αυτά τα μετρητά να καλύψει τις υποχρεώσεις της ή και να επενδύσει.

4.1 Η έννοια του πολλαπλασιαστή χρήματος

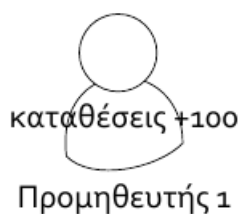
Στην συνέχεια θα δείξουμε ότι επί της ουσίας ή ποσότητα του χρήματος που τίθεται σε κυκλοφορία θα ξεπεράσει την αρχική έκδοση των 100€. Σε συνέχεια του παραδείγματος μας θα υποθέσουμε ότι η Επιχείρηση 1, θα πληρώσει κάποιον από τους προμηθευτές της, και έστω αυτός με τη σειρά του θα τα καταθέσει στον τραπεζικό του λογαριασμό σε μια εμπορική τράπεζα έστω την τράπεζα Β.

Επιχείρηση 1

Ενεργητικό	Παθητικό
Μετρητά +100	Δάνειο +100
-100	Προμηθευτές -100

Εμπορική Τράπεζα Β

Ενεργητικό	Παθητικό
Μετρητά +100	Καταθέσεις +100

Εδώ παρατηρούμε ότι η τράπεζα Β έχει αυξήσει την αξία του ισολογισμού της κατά 100€. Συνεπώς, δεν είναι μόνο τα αρχικά 100€ που δημιουργήθηκαν από την αύξηση της νομισματικής βάσης, αλλά επίσης καταγράφονται στον ισολογισμό της τράπεζας Β 100 νέα ευρώ. Μπορούμε να φανταστούμε ότι με τη σειρά της θα μπορούσε να αυξήσει τις χορηγήσεις δανείων, και μέσω αυτής της διαδικασίας το ποσό αυτό να εμφανιστεί ως αύξηση στον ισολογισμό μιας τρίτης

τράπεζας. Την διαδικασία αυτή θα την περιγράψουμε πιο αναλυτικά στην ακόλουθη ενότητα. Ο βαθμός μέσα από τον οποίο αυξάνεται το χρήμα που κυκλοφορεί στην οικονομία αποδίδεται από το μέγεθος του πολλαπλασιαστή χρήματος. Για να δώσουμε μια τάξη μεγέθους πόσο είναι ο πολλαπλασιαστής χρήματος, στην ΕΕ κατά τα τελευταία έτη περιστρέφεται γύρω από το 4, δηλαδή για κάθε 1€ αύξησης της νομισματικής βάσης θα δημιουργηθούν περίπου 3 επιπλέον ευρώ από το τραπεζικό σύστημα.

5. Η δημιουργία του χρήματος από το τραπεζικό σύστημα

Στη συνέχεια θα εξετάσουμε την περίπτωση σύμφωνα με την οποία η δημιουργία του χρήματος δεν προέρχεται από την κεντρική τράπεζα, αλλά απευθείας από το τραπεζικό σύστημα. Είναι η περίπτωση του εσωτερικού χρήματος, το οποίο δημιουργείται με την αναγνώριση χρέους, δηλαδή μέσω της πίστης. Θα χρησιμοποιήσουμε ως παράδειγμα την λήψη ενός απλού καταναλωτικού δανείου για να εξηγήσουμε πώς δημιουργείται το χρήμα μέσω της πίστης. Ας θεωρήσουμε ότι ένας πελάτης της τράπεζας αιτείται ενός δανείου ύψους 50€. Εφόσον διαδικαστικά εγκριθεί το δάνειο αυτό η τράπεζα θα πιστώσει τον τρεχούμενο λογαριασμό του πελάτη με 50€ ενώ αντίστοιχα θα χρεώσει από την πλευρά του ενεργητικού την απαίτηση της από τον πελάτη στο σχετικό λογαριασμό των δανείων. Η μορφή που μπορεί να πάρει ο ισολογισμός της τράπεζας μετά τη χορήγηση του δανείου θα μοιάζει ως εξής.

Εμπορική Τράπεζα

Ενεργητικό	Παθητικό
Δάνεια 270+50	Καταθέσεις 250+50
Διαθέσιμα στην ΚΤ 30	Ομόλογα 100
Κινητές Αξίες 100	Μετοχικό Κεφάλαιο 50
Σύνολο 450	Σύνολο 450

Αυτό που παρατηρούμε είναι ότι η αξία του ενεργητικού της τράπεζας έχει αυξηθεί κατά 50€ χωρίς κάποια διαμεσολάβηση της κεντρικής τράπεζας. Γίνεται αντιληπτό ότι εφόσον η τράπεζα δεν περιορίζεται από ρυθμιστικούς ή άλλους παράγοντες η αύξηση της προσφοράς χρήματος είναι ανεμπόδιστη. Ομοια μπορεί να πράξει το σύνολο του τραπεζικού συστήματος. Η διαδικασία αυτή είναι γνωστή ως η **δημιουργία εσωτερικού χρήματος**. Ωστόσο, όταν ο πελάτης εξοφλεί ένα μέρος του δανείου το χρήμα αυτό βγαίνει από την κυκλοφορία. Εστω για παράδειγμα ότι ο πελάτης μας αποκληρώνει το ποσό των 10€. Το ποσό αυτό θα χρεωθεί στον τρεχούμενο λογαριασμό του και αντίστοιχα θα πιστωθεί στην πλευρά του ενεργητικού στα δάνεια. Ως αποτέλεσμα, ο ισολογισμός της τράπεζας προσαρμόζεται ως ακολούθως.

Εμπορική Τράπεζα

Ενεργητικό	Παθητικό
Δάνεια 270+50-10	Καταθέσεις 250+50-10
Διαθέσιμα στην ΚΤ 30	Ομόλογα 100
Κινητές Αξίες 100	Μετοχικό Κεφάλαιο 50
Σύνολο 440	Σύνολο 440

Η διαδικασία αυτή αντιστρέφει την δημιουργία του χρήματος, και θα την αποκαλούμε **καταστροφή του χρήματος**.

6. Ο ρόλος της κεντρικής τράπεζας στο σύστημα πληρωμών

Γνωρίζουμε ότι ένα μέρος των καταθέσεων των εμπορικών τραπεζών διατηρείται σε λογαριασμούς αυτών στην κεντρική τράπεζα. Των υποχρεωτικών ρευστών διαθεσίμων είναι η εξασφάλιση της ρευστότητας των τραπεζών ώστε να ανταποκριθούν στις καθημερινές τους υποχρεώσεις. Στη συνέχεια θα δείξουμε ότι οι λογαριασμοί αυτοί είναι καθοριστική για την επεξεργασία των διατραπεζικών συναλλαγών. Σε συνέχεια του προηγούμενου παραδείγματος θα υποθέσουμε ότι ο πελάτης της τράπεζας χρησιμοποιεί το ποσό του δανείου για να πραγματοποιήσει αγορές. Αυτό χρησιμοποιώντας την χρεωστική του κάρτα αγοράζει από έναν έμπορο προϊόντα αξίας 20€. Αναμένουμε ότι το ποσό αυτό θα μεταφερθεί από το λογαριασμό του πελάτη στο λογαριασμό του εμπόρου στην τράπεζά του. Αυτό που συμβαίνει είναι ότι η συναλλαγή ολοκληρώνεται στους λογαριασμούς των 2 τραπεζών στην κεντρική τράπεζα. Αν ονομάσουμε τράπεζα Β την τράπεζα του εμπόρου, και τράπεζα Α την τράπεζα του πελάτη θα έχουμε μεταφορά από το λογαριασμό της τράπεζας Α στο λογαριασμό της τράπεζας Β.

Κεντρική Τράπεζα

Ενεργητικό	Παθητικό
Αποθέματα Συναλλάγματος	Χρήμα σε κυκλοφορία
Εγχώριες Κινητές Αξίες	Αποθεματικά Εμπορικών τραπεζών
Δάνεια προς τράπεζες	Λογαριασμός Τραπ.Α -20
Αποθέματα σε χρυσό	Λογαριασμός Τραπ.Β +20
	Καταθέσεις της κυβέρνησης
	Άλλες υποχρεώσεις/μετοχικό κεφ.
Σύνολο	Σύνολο αμετάβλητο

Παρατηρούμε ότι το ύψος του ισολογισμού της κεντρικής τράπεζας παραμένει αμετάβλητο. Αντίστοιχα, οι ισολογισμοί των εμπορικών τραπεζών διαμορφώνονται ως εξής.

Εμπορική Τράπεζα Α

Εμπορική Τράπεζα Β

Ενεργητικό	Παθητικό	Ενεργητικό	Παθητικό
Λογ. στην ΚΤ -20	Καταθ. πελάτη -20		Καταθ. εμπόρου +20
		Λογ. στην ΚΤ +20	

Μια παρατήρηση που μπορούμε να κάνουμε στο σημείο αυτό είναι ότι η μόνη μεταβολή συμβαίνει

στη σύνθεση και όχι στο μέγεθος της προσφοράς χρήματος. Η αρχική δημιουργία εσωτερικού χρήματος παραμένει αμετάβλητη, και παραμένει μέσα στο τραπεζικό κύκλωμα.

Περαιτέρω μελέτη

Για την βασική ταξινόμηση του χρήματος αναφερόμαστε στο βασικό έργο του J.M. Keynes, *A treatise on money*, το οποίο αποτελεί αφετηρία για την σύγχρονη νομισματική θεωρία. Για την διαδικασία δημιουργία εσωτερικού χρήματος, μπορείτε να συμβουλευθείτε περαιτέρω το βιβλίο των Stellinga et al. (2021). Για την δημιουργία εξωτερικού χρήματος μπορείτε να συμβουλευτείτε το βιβλίο του Moenjak (2014).

Keynes, J.M. (1930), *A treatise on money. The pure theory of money*. Cambridge University Press (reprinted 2012) (διαθέσιμο ηλεκτρονικά στην διεύθυνση <http://tankona.free.fr/keynescw5.pdf>)

Moenjak, T. (2014). *Central banking: theory and practice in sustaining monetary and financial stability*. John Wiley & Sons. (διαθέσιμο ηλεκτρονικά από την HEAL-Link (πρέπει να το μεταφορτώσετε από το δίκτυο του Πανεπιστημίου Πειραιώς στην διεύθυνση <https://www.wiley.com/en-us/Central+Banking%3A+Theory+and+Practice+in+Sustaining+Monetary+and+Financial+Stability-p-9781118832578>)

Stellinga, B., De Hoog, J., van Riel, A., & de Vries, C. (2021). *Money and Debt: The Public Role of Banks* (p. 247). Springer Nature. (διαθέσιμο ηλεκτρονικά (open access) στην διεύθυνση <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-70250-2>)